

УДК 327(569.1)(045)

М.О. МУХІНА

**ГУМАНІТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УРЕГУЛЮВАННЯ СИРІЙСЬКОЇ КРИЗИ:
ЧИ МОЖЛИВИЙ ЛІВІЙСЬКИЙ СЦЕНАРІЙ?**

Мухіна Маргарита Олексіївна – студентка Маріупольського державного університету

У статті описується сучасна практика гуманітарної інтервенції як зовнішньополітичного інструменту, аналізується ймовірність військового втручання з гуманітарною метою з боку міжнародної спільноти задля розв'язання конфлікту в Сирії в такий же спосіб, яким була врегульована лівійська криза.

Ключові слова: гуманітарна інтервенція, Сирія, Лівія, врегулювання кризи.

В статье описывается современная практика гуманитарной интервенции как внешнеполитического инструмента, анализируется вероятность военного вмешательства в гуманитарных целях со стороны международного сообщества с целью разрешения конфликта в Сирии по сценарию, подобному урегулированию ливийского кризиса.

Ключевые слова: гуманитарная интервенция, Сирия, Ливия, урегулирование кризиса.

The article summarizes the modern practice of humanitarian intervention as a means of projecting power in foreign policy and assesses the probability of it being applied by the international community for the purpose of resolving the conflict in Syria in a similar manner to how the crisis in Libya had been handled.

Keywords: humanitarian intervention, Syria, Libya, conflict resolution.

© М.О. Мухіна, 2012

Постановка проблеми. У сучасній системі міжнародних відносин триває пошук нових інструментів для вирішення важливих глобальних проблем міжнародної безпеки. Серед таких інструментів дедалі більшої популярності набуває гуманітарна інтервенція.

Концепція «гуманітарного втручання» є однією з основних проблем світової політики. Її правомірність, зміст і застосування в контексті світопорядку, що формується, відноситься до розряду гострих і теоретично суперечливих дилем сучасності, які не мають однозначного вирішення. Проблематика втручання з гуманітарних міркувань привертає до себе увагу протягом тривалого часу, проте найбільший інтерес до неї виявився після гуманітарної інтервенції НАТО у Союзній Республіці Югославії, тобто наприкінці ХХ століття. З точки зору еволюції миротворчої діяльності косовська акція стала кульмінаційним моментом у розвитку сучасних поглядів на теорію і практику врегулювання конфліктів і певною мірою – рубіжної віхою у трансформації міжнародно-правової системи і структури безпеки. Яскравим прикладом суперечливості гуманітарної інтервенції є надана Міжнародною комісією зі справ Косова оцінка дій НАТО в цьому регіоні як «нелегальних, але легітимних» [1]. Отже, наявний конфлікт міжнародного права з реаліями кризового врегулювання в епоху глобалізації.

Проблема ролі і місця миротворчості, у тому числі й гуманітарної інтервенції, в сучасній системі міжнародних відносин заслуговує уваги і вивчення перш за все тому, що подібна діяльність переживає в даний час період бурхливого зростання. Особливої гостроти проблема гуманітарної інтервенції набула відносно нещодавно. Останнім прикладом використання її на практиці стала операція в Лівії 2011 року та обговорення в Раді Безпеки ООН та інших організаціях, що опікуються безпе-

кою, можливості застосування гуманітарної інтервенції для припинення конфлікту в Сирії, яке наразі триває. Усе це свідчить про актуальність теми гуманітарних інтервенцій у різних їх проявах.

Формування багатополлярної моделі сучасного світу виводить на міжнародну арену ряд нових учасників, у першу чергу регіональні організації та військові блоки. Крім традиційно залученої до миротворчої діяльності ООН, такі структури, як ОБСЄ, НАТО, СНД і Європейський Союз включають до розгляду здійснення та санкціонування операцій з підтримки й встановлення миру в «гарячих точках». Варто також зазначити, що й окремі держави, насамперед США, дедалі частіше використовують гуманітарну інтервенцію у тому числі, але не обмежуючись цим, в якості інструменту зовнішньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці проблематика гуманітарної інтервенції тривалий час залишалася поза увагою вчених. У радянський період гуманітарна інтервенція згадувалася лише в контексті тлумачення принципу заборони застосування сили чи погрози силою та характеризувалась як одна з грубих форм його порушення.

Після закінчення «холодної війни» проблематика гуманітарної інтервенції починає розглядатися також у контексті міжнародно-правового захисту прав людини. Це чітко прослідковується, зокрема у працях В.А.Гусенова, В.А.Карташкіна, Р.А.Мюллерсона. Деяку більшу увагу вивченню проблеми гуманітарної інтервенції приділено в західній літературі. Було опубліковано цілу низку статей, а також фундаментальні праці, присвячені як проблематиці гуманітарної інтервенції в цілому, так і окремим випадкам її здійснення. Передусім слід виділити праці Т.Коеді, А.Белламі, Дж.Холзгрефа, Р.Хааса, Ф.Тесона, Ф.Тері,

С.Хофмана. Проблематика регулярно обговорювалася на різноманітних форумах і конференціях.

Мега дослідження. Не прагнучи охопити проблему гуманітарної інтервенції в цілому, метою даної статті визначимо лише розгляд і обґрунтування можливості використання цього інструменту для врегулювання конфлікту в Сирії, що наразі триває, на кшталт лівійського сценарію, який став, на нашу думку, яскравим прикладом гуманітарної інтервенції з дотриманням більшості існуючих на сьогодні вимог до застосування цього інструменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чим є на сьогодні гуманітарна інтервенція? Незважаючи на те, що зазвичай саме вона виступає чи не найпопулярнішим обґрунтуванням для втручання у внутрішні справи суверенних країн, у науковому середовищі не існує навіть загальноприйнятого визначення цієї категорії. Зазвичай політологи, погоджуючись з Дж. Холзгрефом, трактують гуманітарну інтервенцію як «застосування сили або загрозу силою, здійснювані державою або групою держав за межами своїх кордонів без згоди країни, на території якої застосовується сила, і направлені на запобігання або припинення масштабних і грубих порушень основних прав людей, які не є громадянами цих держав» [2, с. 97]. Зрозуміло, вказівка на те, що зовнішні сили мають право втручатися у внутрішні справи суверенних держав, формує нове відношення до непорушності державного суверенітету [3, с. 125].

Саме ця суперечність між фундаментальними принципами, закладеними у Статуті ООН, – невтручання у внутрішні справи держави та принцип суверенітету, з одного боку, та принцип дотримання прав людини як абсолютний, з іншого – дозволяє окремим державам і організаціям впливати на ситуацію в інших країнах чи регіонах під гаслом захисту прав людини. При цьому провести чітку межу, за якою лежать уже виключно зовнішньополітичні інтереси держави-інтервента, майже неможливо. Справа в тому, що зазвичай гуманітарна інтервенція визнається легітимною з боку акторів міжнародних відносин у тому випадку, якщо таке втручання певним чином поліпшило ситуацію в регіоні, який піддається інтервенції, або ж навпаки – якщо ціна невтручання занадто висока та загрожує безпеці сусідніх країн чи регіонів. Ці тези варто проілюструвати прикладами, щоб зрозуміти різницю.

Прикладом неможливості з боку міжнародного співтовариства залишатися осторонь проблеми є косовська акція. У цьому випадку мали місце масштабні та грубі порушення основних прав людини, апофеозом яких стали етнічні чистки. Звісно, тут йшлося не лише про долю окремих представників певних етносів, адже Балкани як були, так і залишаються «пороховою бочкою» Європи, і саме через можливі непередбачувані наслідки бездіяльності міжнародних інститутів актори міжнародних відносин були змушені якщо не вирішити, то принаймні загасити гостру кризу (остаточною проблемою Косова не вирішена й досі, незважаючи на міжнародне визнання проголошеної у 2008 році незалежності республіки).

Найсвіжіший приклад поліпшення ситуації в країні внаслідок проведеної гуманітарної інтервенції – лівійська операція 2011-2012 років. Одразу варто зазначити, що в лівійському сценарії був унікальний момент: усі члени Ради Безпеки ООН спромоглися дійти згоди щодо військового втручання у справі Лівії заради припинення грубих порушень прав людини в цій країні. Таким чином Рада Безпеки санкціонувала перший в історії приклад застосування гуманітарної інтервенції з дотриманням майже всіх існуючих вимог міжнародного права. Причина такого оперативного вирішення питання доволі банальна – Лівія є виключно важливим пунктом з позиції поставок енергоносіїв. Проте не варто забувати, що ситуація в Лівії все ще залишається нестабільною, хоча головна заявлена мета була досягнута – масові вбивства припинено, політичний режим змінено. Але, як показує практика, цього явно недостатньо, потрібні ще неабиякі зусилля з боку країн – інтервентів, направлені на постконфліктне врегулювання та нормалізацію економічної ситуації після масштабних матеріальних втрат країни, яка піддається інтервенції.

На даному етапі найбільше занепокоєння світової спільноти викликає ситуація в Сирії, оскільки конфлікт у цій країні зайшов майже у глухий кут, з одного боку, через неспроможність існуючої влади вирішити проблеми в межах країни, з іншого, через непорозуміння основних гравців на міжнародній арені задля застосування тієї самої гуманітарної інтервенції, як це було у випадку з Лівією. Сутність вимог протестувальників – припинення майже п'ятдесятирічного панування партії Баас, зміна влади, запровадження нового устрою держави, боротьба з корупцією. З березня 2011 року протести переросли в повномасштабну війну загонів повстанців з регулярними військами, за станом на жовтень 2012 року кількість загиблих у конфлікті оцінюється приблизно у 30 тисяч осіб, 250 тисяч були змушені залишити країну [4].

В якості реакції на кризу в Сирії інші країни вдалися до спроби застосувати інструменти врегулювання, які широко використовуються в міжнародних відносинах і зазвичай дають результат – на першому етапі економічні та політичні, які, втім, не мали успіху. Через відсутність результату єдиним варіантом лишилися військові методи, до яких можуть вдаватися як зацікавлені міжнародні організації (ООН, ЛАД, НАТО), так і окремі країни, що здатні істотно впливати на ситуацію в регіоні та мають достатній для цього потенціал (США, Ізраїль, Туреччина). Таким військовим інструментом урегулювання кризи виявилася гуманітарна інтервенція, що зарекомендувала себе досить ефективною у схожій ситуації з Лівією. Але є низка моментів, які не дозволяють розглядати ці два випадки як однотипні.

Звичайно, є певні характеристики, які роблять Сирію дуже подібною до Лівії. Серед найголовніших із них – недемократичні режими в обох країнах, які протрималися занадто довго, і виключно важливе значення двох держав з позиції енергоресурсів. Але чи ця подібність дає підстави стверджу-

вати, що в Сирії повториться лівійський сценарій?

По-перше, у Сирії не спостерігаються масові виступи населення з вимогою зміни влади, як це було в Лівії. Отже, можна зробити хибний висновок про те, що проблеми країни йдуть скоріше «ззовні». Але групи активістів із захисту прав людини наводять число цивільних жертв, убитих під час заворушень у Сирії з часів початку протистояння режиму Асада, а саме – з минулого березня, загальна кількість яких наближується до тридцяти тисяч [4]. Іншими словами, протистояння різних груп населення в Сирії має місце, і саме можливе збільшення кількості постраждалих внаслідок «широкомасштабних і систематичних порушень прав людини з боку сирійської влади» [5] викликає занепокоєння міжнародного співтовариства.

По-друге, у лівійському сценарії був унікальний момент – усі члени Ради Безпеки ООН спромоглися дійти згоди щодо військового втручання у справі Лівії заради припинення грубих порушень прав людини в цій країні. Таким чином, Рада Безпеки санкціонувала перший в історії приклад застосування гуманітарної інтервенції з дотриманням майже всіх існуючих вимог міжнародного права. З цієї позиції ситуація з Сирією геть інша: перші спроби прийняття аналогічної резолюції Радою Безпеки провалилися через вето проекту з боку Росії та Китаю, причому абсолютно зрозуміло, що й подальші намагання схвалити спільне рішення щодо Сирії в Раді Безпеки не матимуть успіху. Тоді був знайдений інший вихід – схожу резолюцію було подано на голосування до Генеральної Асамблеї ООН, де, як відомо, жодна країна не має права вето. Результат не змусив на себе чекати: текст було схвалено 137 голосами «за» при 12 «проти» та 17, що утрималися від голосування. Чи можна отожнювати це голосування з прийняттям резолюції 1970 та 1973 щодо Лівії? У жодному разі, адже прийняте рішення, а точніше, звернення до Сирії з певними вимогами з боку Генеральної Асамблеї, не має імперативного характеру, отже, може розумітися як рекомендація та заклик припинити насильство.

Третій момент – ставлення до ситуації інших держав, які певною мірою можуть вважатися серйозними гравцями на міжнародній арені. Тут мова йде насамперед про країни, які є постійними членами Ради Безпеки ООН та мають право вето. Порівнюючи голосування з приводу резолюції з лівійського питання та нинішньої, що стосується Сирії, можна помітити, що свою позицію посилили Російська Федерація та Китай: від «утрималися» з приводу Лівії до «проти» щодо Сирії. Враховуючи, що Китай зацікавлений у поставках енергоносіїв, а також той факт, що Сирія є єдиним союзником Ірану в регіоні (Китай певною мірою залежить від іранських енергоносіїв), а Росії взагалі закидають поставки до Сирії зброї та допомогу з боку російських військових інструкторів [6], було б дивним очікувати від цих держав іншої позиції.

Окремої уваги заслуговує позиція Туреччини як одного з ключових акторів регіону. Крім відвертої антисирійської позиції під час голосування, Туреччина не приховує розробки «нової ініціати-

ви стосовно Сирії» [6] за участю Ліги арабських держав, але без ООН. Причину небажання залучити ООН до нової спроби вирішення конфлікту частково можна зрозуміти з заяви прес-секретаря турецького МЗС С. Унала: «Наша мета – досягти врегулювання дипломатичними засобами, навіть незважаючи на останні дві невдачі в ООН» [6]. Кого Туреччина обрала в якості партнерів у справі врегулювання ситуації в Сирії, яку характеризує як «гуманітарну трагедію»? Відповідь лежить на поверхні – це США, давнім союзником яких є Туреччина, Ліга арабських держав і, дещо несподівано, Ізраїль. З приводу останнього не втримався навіть посол Сирії в ООН Б.Джафарі, привітавши Арабську Лігу зі створенням нового альянсу «з історичним ворогом Сирії» [7]. Такий союз держав заради врегулювання сирійської кризи наводить на деякі міркування. Безумовно, є потенційні позитивні сторони, і серед таких варто відзначити, по-перше, співробітництво Ізраїлю з Лігою арабських держав, по-друге, можливе нове зближення Туреччини та Ізраїлю, вірогідно, не без посередництва США. Проте залишається питання: чи буде цей альянс ефективним у своїй основній справі – припиненні кровопролиття в Сирії, особливо враховуючи фактичну відмову від зусиль ООН? Відповідь на це питання неоднозначна. З одного боку, чотирьом акторам легше домовитися щодо спільних дій, та й процедура прийняття рішень буде набагато простішою, ніж в ООН. З іншого боку, навряд чи подальшим «злочинам проти людства», як характеризує ситуацію в Сирії Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун [8], можна запобігти лише дипломатичними засобами. У схваленому тексті Резолюції ООН поки що не йдеться про застосування сили щодо Сирії з боку інших держав (на відміну від Резолюції 1973 з приводу Лівії), і цілком можливо, що саме цей факт не дає змоги припинити масштабне насильство в країні. Отже, у випадку інтервенції об'єднані сили США, Туреччини, Ізраїлю та Ліги арабських держав можуть бути ефективнішими за втручання ООН.

Висновки. Підбиваючи підсумки, на початку двадцять першого століття найважливішою подією для міжнародних відносин досить обґрунтовано можна назвати «арабську весну» 2011-2012 років, під якою розуміють хвилю соціальних потрясінь у арабському світі, що має на меті скидання диктатур і набуття основних свобод. Прикладами таких успішних революцій є Туніс і Єгипет, дещо гірша ситуація спостерігається в Лівії, де припинення масових порушень прав людини було досягнуто шляхом проведення гуманітарної інтервенції, проте нинішній стан внутрішніх справ цієї держави все ще вимагає пильної уваги міжнародного співтовариства.

Питання щодо того, чи виправданою буде можлива гуманітарна інтервенція в Сирії на кшталт лівійської, залишається відкритим. Не варто забувати, що ситуація в Лівії все ще залишається нестабільною, хоча головна заявлена мета була досягнута – масові вбивства припинено, політичний режим змінено. Але як показує практика, основних наслідків для Лівії два: з одного боку, це ски-

дання диктатури, з іншого – фактичне припинення існування держави Лівії, оскільки на даний момент територія країни контролюється військовими угрупованнями та не може вважатися цілісною. Вочевидь, заходів, до яких вдалося міжнародне співтовариство, явно недостатньо, потрібні ще небиякі зусилля з боку країн – інтервентів, направлені на постконфліктне врегулювання та нормалізацію економічної ситуації після масштабних матеріальних втрат країни, яка піддається інтервенції. Ці деталі треба враховувати при розробці сценарію дій щодо Сирії.

Проте варто ще раз наголосити, що, незважаючи на певну подібність ситуації в Сирії до лівійської, ці два випадки не можуть розглядатися як

однотипні. Отже, сирійська криза має певні особливості, що дозволяють говорити про умовну подібність її до лівійської, проте спроби врегулювання ситуації в Сирії вже демонструють істотну відмінність обставин прийняття рішень з боку міжнародного співтовариства.

Це дає підстави вважати, що лівійський сценарій з великою вірогідністю не матиме місця в Сирії, іншими словами, незалежно від того, чим закінчиться операція з «примусення до миру» відносно сирійської влади, гуманітарною інтервенцією ця акція вже навряд чи зможе вважатися через відсутність дотримання існуючих на сьогодні вимог міжнародного права, які були вчасно втілені у випадку з Лівією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Farer T.J. Humanitarian Intervention before and after 9/11 / T.J. Farer // *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* / Holzgrefe J., Keohane R. (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 68.
2. Holzgrefe J. The Humanitarian Intervention Debate / J. Holzgrefe // *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* / Holzgrefe J., Keohane R. (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 96-118.
3. Haass R. Intervention. The Use of American Military Force in the Post-Cold War World / R. Haass. – Washington: Brookings Institution Press, 1999. – 326 p.
4. Число погибших в Сирии достигло 30 тысяч человек, – ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/rus/newline/show/chislo-pogibshih-v-sirii-dostiglo-30-tys-chelovek---oon-16102012111700>. – Название с экрана.
5. General Assembly Adopts Resolution Strongly Condemning ‘Widespread and Systematic’ Human Rights Violations by Syrian Authorities [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/ga11207.doc.htm>. – Title from the screen.
6. Турция обдумывает принципы будущей интервенции в Сирии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mignews.com/news/politic/world/090212_112731_15488.html. – Название с экрана.
7. Резолюция Генассамблеи ООН лишь подливает «масла в огонь» сирийского кризиса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.itar-tass.com/c45/345437.html>. – Название с экрана.
8. Syria crisis: UN assembly adopts Arab-backed resolution [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17065056>. – Title from the screen.